

**DEBRECENI EGYETEM
AGRÁRTUDOMÁNYI CENTRUM
AGRÁRGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR
VÁLLALATGAZDASÁGTANI ÉS MARKETING TANSZÉK**

**INTERDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOM- ÉS
AGRÁRTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA**

Doktori iskola vezető:
Dr. Szabó Gábor
a közgazdaságtudomány doktora

„Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei”

**Családi alapon működő mezőgazdasági vállalkozások
(családi gazdaságok) ökonómiai elemzése**

Készítette:
Nagy Adrián Szilárd

Témavezető:
Dr. Nábrádi András
a közgazdaságtudomány kandidátusa

**DEBRECEN
2006**

„A független, magyar paraszt birtoka legyen sem felette nagy, sem felette kicsi, de éppen elég oly háznép eltartására, mely nem tesz és nem ír rendelkezéseket, nem parancsol, hanem maga fogja az ekeszarvat, az ásót és kapát...”

Széchenyi István

1. BEVEZETÉS ÉS CÉLKITŰZÉS

Ósidők óta a mindenkori társadalom alapegysége a család. Ez az egység – részeként nagyobb társadalmi rendszereknek – a történelem során napjainkig megőrizte szuverenitását. Belső és külső kapcsolatrendszere, feladata, tevékenysége alkalmazkodott az adott kor kihívásaihoz, de alapvető funkciója sohasem változott meg.

Az emberiség fejlődése párhuzamos a mezőgazdaság fejlődésével, az emberi civilizáció kialakulása a mezőgazdaságon alapult. Az élelem, a mezőgazdasági termékek előállítása kemény fizikai munkával járt, a termelés kockázata pedig a technológia hatalmas fejlődésének ellenére, mindmáig magas. A technikai fejlődés következtében a mezőgazdaság az egyik legtőkeintenzívebb ágazattá vált.

Bárhogy is nevezték a különböző korokban és világokban – paraszti gazdaságnak, farmgazdaságnak, családi gazdaságnak – a gazdálkodó családok mindig meghatározó résztvevői voltak a mezőgazdaságnak.

A világ túlnyomó részén hosszú ideje elterjedt gazdálkodási forma a családi gazdaság, amely minden országban különböző jelentőséggel bír a mezőgazdasági termelésben betöltött szerepe és a gazdasági súlya alapján. Ez a különbség elsősorban az eltérő birtokstruktúrával magyarázható, aminek következtében megítélésük is más és más.

Magyarországon hosszú ideje vitatott téma a családi működtetésű gazdaságok versenyképessége, elsősorban azok méretbeli problémái miatt, amelyek felvetik a hatékony termelés lehetőségének kérdését. Figyelemre méltó az a tény, hogy ezen gazdaságok jó része ún. „kényszervállalkozás”, amelyek jó esetben is legfeljebb jövedelem-kiegészítést biztosítanak, többnyire csupán a család saját termelésű élelmiszerrel való ellátását teszik lehetővé. Ez a kérdés azonban nem ilyen egyszerű, hiszen ne felejtjük el azt sem, hogy a szóban forgó gazdálkodók jó része egyéb lehetőség hiányában foglalkozik mezőgazdasági termeléssel, és ha ezzel felhagynának, megélhetésük kerülne veszélybe.

Az elmúlt ötven év a mezőgazdaságban nagyobb változásokat hozott, mint korábban sok évszázad, valamint az ezredfordulóra a család intézménye is válságba jutott. A mai felgyorsult és bonyolult világban különös aktualitása van foglalkozni a családi gazdaságokkal. A világ mezőgazdasági termék-előállításában betöltött meghatározó szerepük, gazdasági súlyuk és szociális funkciójuk miatt a politika sem közömbös irántuk. A családi gazdaságok életképessége, versenyképessége nem csak számukra fontos kérdés, az hatással van a vidékfejlesztésre és az egész „agribusiness”-re.

A Közös Agrárpolitika is nagy hangsúlyt fektet a családi gazdaságokra, hiszen az Európai Unióban a mezőgazdaságnak a szűken vett gazdasági funkcióján túl egyéb feladatai – környezetvédelem, vidékfejlesztés – is vannak, melyek ellátásában jelentős szerepet szánnak a családi gazdaságoknak. A kérdés csak az, hogy a magyar családi gazdaságok képesek-e ezeket a feladatokat ellátni akkor, amikor a saját megélhetésükért is nehezen küzdenek meg. Egy jelentős részük csak jobb lehetőség híján foglalkozik mezőgazdasággal, másoknak pedig azzal kell szembesülniük, hogy önállóan, integráció nélkül nem tudnak érvényesülni a versenyszférában.

Várható, hogy a jövőben tovább folytatódik a birtokkoncentráció, egyre nő a gazdaságok mérete, ami elősegíti a hatékonyabb termelést, ez viszont együtt jár azzal, hogy a nagyobb, tőkeerősebb gazdaságoknak nagyobb fokú gépesítésre van lehetőségük, ebből viszont újabb foglalkoztatási problémák adódnak. A kívánatos üzemméret elérése mellett tehát szociális szempontok is megjelennek, amelyek megoldása egyre sürgetőbb.

A fentiek alapján láthatjuk, hogy egy összetett gazdasági-társadalmi problémáról van szó, amelyet több szempontból kell és érdemes is megvizsgálni.

A dolgozatomban családi (családi alapon működő) gazdaság alatt azokat a mezőgazdasági vállalkozásokat értem, amelyek tevékenységüket a család megélhetésének biztosítása érdekében végzik, többnyire nem társas vállalkozási formában (kivétel az egy család tulajdonában álló társas vállalkozások). Ezeknek az elnevezése változatos: egyéni gazdaság, kiscsalád, családi gazdaság, stb. A vizsgálat célja szempontjából az elnevezésük indifferens.

A kutatás megkezdésekor abból az **alappfeltételezésből** indultam ki, hogy a családi gazdaságok szerepe jelentős mind az agráriumban, mind pedig a társadalomban.

Mindezek alapján a dolgozat **fő célkitűzése**, hogy tudományos megalapozottsággal feltárja a családi gazdálkodás társadalmi és agrárökonómiai összefüggéseit.

A kutatás **célja** a mezőgazdaság kapcsolatrendszerén belül a családi gazdálkodás ökonómiai elemzése, illetve a családi gazdaságok jövedelemtermelő- és eltartóképességének vizsgálata.

Annak a **hipotézisnek** a vizsgálata, hogy az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) keretében a gazdasági életképesség kritériumaként meghatározott 5 EUME gazdasági méret kizárólag a gazdálkodásból származó jövedelem esetén nem fedezi egy családi gazdaság elvárható jövedelmét.

A fenti bevezető gondolatok alapján a kutatási cél elérése érdekében jelen disszertációban:

- történetiségében **vizsgálom** a családi gazdaságok kialakulását és működését a világon, Európában és Magyarországon, különös tekintettel az újkori történelemre;
- **elhelyezem** a családi gazdaságokat a magyar agráriumban;
- **meghatározom** a családi gazdaság fogalmát saját értelmezésben;
- saját adatgyűjtésre alapozva **elemzem** Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, azon belül a Nyíregyházi kistérség családi gazdaságainak helyzetét;
- **felvázolom** a családi gazdaságok versenyképességét és jövedelemtermelő-képességét befolyásoló tényezőket;
- s végül, **megalkotok és elemzek** egy a családi gazdaságok jövedelemtermelő-képességének, a gazdálkodó családok összetételének és jövedelemigényének összefüggéseit jellemző modellt.

2. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI ÉS AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

2.1. A kutatás előzményei

Kutatási témám megválasztása 2000-ig nyúlik vissza, amikor végzős hallgatóként TDK dolgozatot és szakdolgozatot készítettem a Debreceni Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán.¹ Doktori és kutatási témám végső lehatárolásakor alapvetően törekedtem arra, hogy az illeszkedjen az Interdiszciplináris Társadalom- és Agrártudományok Doktori Iskola „Mezőgazdasági vállalkozások és a vidékfejlesztés ökonómiája” című Doktori programjához, kapcsolódjon a Vállalatgazdaságtani Tanszéken folyó tudományos munkához, illetve megfeleljen a Debreceni Üzemtani Iskola szellemiségének.

Törekedtem arra, hogy a dolgozat elkészítése során valóban interdiszciplináris megközelítéssel kezeljem a témát, ötvözve a primer és szekunder kutatási módszerek kínálta lehetőségeket. Tudományos tevékenységemet főként a társadalomtudományok tudományterületen végeztem, a természettudományok, az agrártudományok és a bölcsészettudományok érintésével.

A témához kapcsolódó ismereteim bővítéséhez jelentős mértékben járult hozzá az a Nyitrán és Bécsben megrendezésre került „Agrármarketing és Élelmiszergazdaság” tárgyú három hetes nemzetközi nyári egyetemi kurzus, melyen ösztöndíjasként volt szerencsém részt venni 2002-ben.

2003-ban egy szemesztert kutathattam Bécsben a BOKU-n (Universität für Bodenkultur) az Osztrák-Magyar Akció alapítvány és az Osztrák Külügyminisztérium ösztöndíjasaként. Ez az időszak sokat segített az európai szemlélet megismerésében és lehetőséget teremtett a nemzetközi szakirodalom tanulmányozására.

2004-ben a Debreceni Egyetem és a Rostocki Egyetem együttműködésének köszönhetően egy hetes tanulmányút keretében ismerkedhettem meg a németországi Mecklenburg-Vorpommern tartomány mezőgazdaságának helyzetével, ami szintén bővítette szakmai tájékozottságomat.

¹ *A családi gazdaságok szervezeti keretei a mezőgazdaságban* címmel

Az, hogy 2001-óta öt alkalommal volt szerencsém szervezőként részt venni az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar hallgatói részére szervezett Európai Unió tanulmányutakon, jó lehetőség volt arra, hogy „testközelből” ismerhessem meg az EU intézményrendszerének működését, illetve gyakorlati tapasztalatokat gyűjtssek az EU-ban gazdálkodók működéséről és napi problémáiról.

Hazai és külföldi konferencia-részvételeim és tanulmányútjaim során szakmai ismereteim bővítése mellett nemcsak értékes tapasztalatokra tettem szert, hanem széleskörű kapcsolatrendszer is lehetőségem volt kiépíteni. Ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a családi gazdálkodás vizsgálatához kapcsolódó tudományterületek nemzetközi gyakorlatával lépést tartsak és szakirodalmi ismereteimet is folyamatosan bővíteni tudjam.

A doktori dolgozatom témája és végleges szerkezete számos szűkítés után alakult ki. Elkészítésével – részben a terjedelmi korlátok miatt – természetesen nem vállalkozhattam a témakör teljes körű elemzésére, de több éves kutatómunkám alapján hozzá kívánok járulni a családi gazdaságok múltjának, jelenének tudományos igényű megismeréséhez és a jövőjük kedvező alakulásához.

Továbbá bizom abban, hogy a kutatómunkám során felhalmozott ismeretanyag, az összeállított modell és az adatbázisok a felsőoktatás különböző szakterületein és szintjein alkalmazhatóak, azok a hallgatók elméleti és gyakorlati képzése során felhasználhatóak, illetve alapjául szolgálhatnak további gazdasági és társadalomtudományi elemzések, kutatások számára.

2.2. A téma módszertani megközelítése

A téma **interdiszciplináris** megközelítésének indoklásául összegyűjtöttem és az *1. táblázatban* bemutatom a családi gazdálkodás átfogó vizsgálatában érintett tudományterületeket és tudományágakat a 169/2000. (IX. 29.) KORMÁNYRENDELET alapján. Ezek alkalmazásának igénye a vizsgálati cél függvényében változik.

1. táblázat: A családi gazdaságok vizsgálatában érintett tudományterületek és tudományágak

Tudományterületek	Tudományágak
1. Természettudományok	1.1. Matematika- és számítástudományok
	1.4. Földtudományok
	1.5. Biológiai tudományok
	1.6. Környezettudományok
	1.7. Multidisziplináris természettudományok
2. Műszaki tudományok	2.9. Agrár műszaki tudományok
	2.11. Multidisziplináris műszaki tudományok
4. Agrártudományok	4.1. Növénytermesztési és kertészeti tudományok
	4.3. Állattenyésztési tudományok
	4.4. Élelmiszertudományok
	4.5. Erdészeti és vadgazdálkodási tudományok
	4.6. Multidisziplináris agrártudományok
5. Társadalomtudományok	5.1. Gazdálkodás- és szervezéstudományok
	5.2. Közgazdaság-tudományok
	5.3. Állam- és jogtudományok
	5.4. Szociológiai tudományok
	5.8. Politikatudományok
	5.10. Multidisziplináris társadalomtudományok
6. Bölcsészettudományok	6.1. Történelemtudományok
	6.5. Néprajz és kulturális antropológiai tudományok
	6.7. Vallástudományok
	6.9. Multidisziplináris bölcsészettudományok

Forrás: Saját szerkesztés, 2006

A táblázatban **félkövér** betűvel jelöltem azokat a tudományterületeket és tudományágakat, melyeket saját vizsgálataim során érintek, illetve melyek vonatkozó szakirodalmát fokozottan figyelembe veszem.

2.3. Kutatási program

A célkitűzésekben megfogalmazottak megvalósítása érdekében **önálló kutatásokat** végeztem, amelyek a következő területekre terjednek ki, az alábbi kutatási program mentén:

1. Rendszereztem és feldolgoztam a téma szakirodalmát. Áttekintettem Magyarország agrártársadalmának fejlődését a XIX. század közepétől napjainkig. Megvizsgáltam a családi gazdaságok kialakulásának történetét, és összevettem annak

sajátosságait Magyarországon, nemzetközi kitekintéssel. Az általam fellelt szakirodalom tanulmányozása során összegyűjtöttem és egymással ütköztettem a családi gazdaság definícióit, valamint szakirodalmi forrásokra és saját kutatásaimra alapozva megalkottam a családi gazdaság és a családi gazdálkodás újszerű fogalmát.

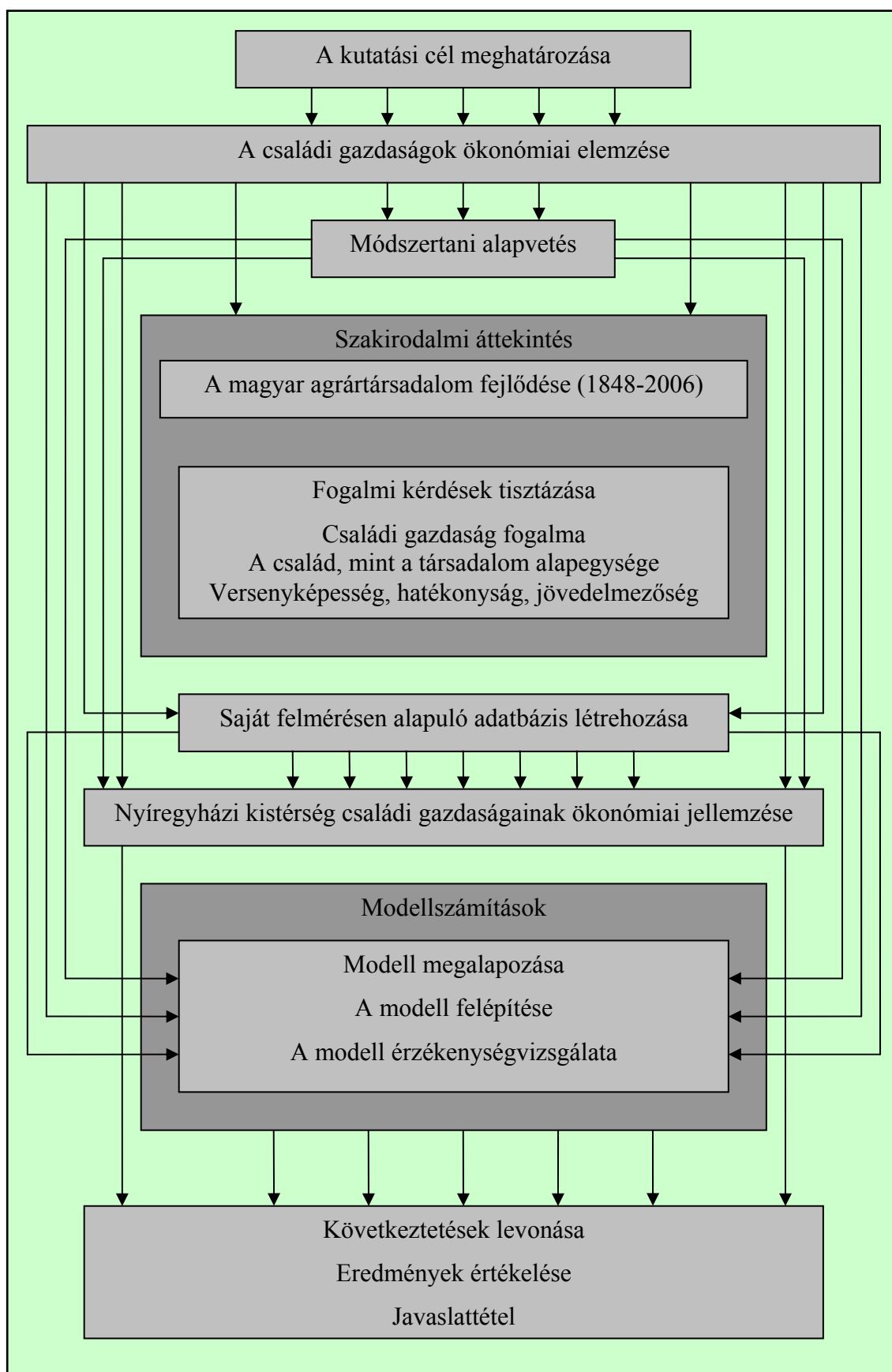
2. Foglalkoztam a család szerepének változásával az ezredforduló időszakában. Vizsgáltam a család jelentőségét, a házasság és a válás hatásait a családi gazdálkodás tekintetében.
3. Bemutattam a családi gazdaságok birtokméretének problematikáját és a családi gazdaságok szerepét a magyar mezőgazdaságban.
4. Saját adatgyűjtésen alapuló elemzéseket végeztem a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, Nyíregyházi kistérség családi gazdaságainak körében.
5. Családi fedezeti kalkulációs modellt dolgoztam ki, amelynek segítségével becsülhető a családok által adott évben rendelkezésre álló elkölthető jövedelem mennyisége. Ehhez kapcsolódóan definiáltam az elvárható jövedelem fogalmát.
6. Felállítottam egy családi gazdaságok számára alkalmazható modellt. A modell segítségével kétféle megközelítésből vizsgálható a családi gazdaságok versenyképessége. Megállapítható, hogy a család számára adott, nem mezőgazdaságból származó jövedelmet mekkora mezőgazdasági jövedelemmel kell kiegészíteni, hogy azok együttesen biztosítsák az elvárható jövedelmet. Becsülhető valamely adott méretű gazdaság jövedelemtermelő képessége. Ennek segítségével megállapítható, hogy adott gazdasági szerkezet és méret mekkora családnak tud elfogadható életszínvonalat és életminőséget biztosítani.

A kutatási program logikai kapcsolatait és egymásra épülő lépéseit a *1. ábrán* foglaltam össze.

Munkám során támaszkodtam a kutatás-módszertani szakirodalomban található ajánlásokra. Figyelembe vettem azokat a metodikai elméleteket, melyeket vizsgálataim szempontjából alkalmazhatónak ítéltam.

Az adatok feldolgozásához és a modellvizsgálathoz Microsoft Excel 2003 és SPSS for Windows 12.0 programokat használtam.

1. ábra: A kutatási program egymásra épülő lépései

Forrás: Saját szerkesztés, 2006

3. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSAI

3.1. Főbb megállapítások a szakirodalom feldolgozása alapján

Dolgozatom elkészítésével egy összetett gazdasági-társadalmi probléma, a családi gazdaságok versenyképességének ökonómiai elemzésére vállalkoztam.

Munkám során szakirodalmi források alapján áttekintettem Magyarország agrártársadalmának fejlődését a XIX. század közepétől napjainkig, a családi gazdálkodás kialakulásának szemszögéből. Megállapítottam, hogy a családi gazdaságoknak a mai napig létjogosultsága van a mezőgazdaság szervezetében.

Vizsgáltam a családnak, mint a társadalom alapegységének fogalomkörét. A **család** a szülő(k), a gyermek(ek) (és a legközelebbi hozzátartozóik) közössége, a közeli rokonok összessége. A „családi”, – mint melléknév – a családra utaló, vele kapcsolatos dolgot jelöl, vagy a családtagokból álló, ill. az ő részvételükkel megvalósuló dologra utal. Családnak tehát legalább két személy együttélését tekinthetjük, nem nevezhető családnak az egyedülálló személy.

Arra a következtetésre jutottam, hogy a családi gazdálkodás hosszú távon nem tartható fenn a család intézménye nélkül. Ha a házasságkötések száma a jelenlegi ütemben csökken, a válások száma pedig tovább nő, és figyelembe vesszük a gyerekvállalási hajlandóság alacsony voltát is, akkor az így kialakuló, előregedő és kevésbé családban, inkább egyedül vagy élettársi kapcsolatban élő társadalom nem lesz alkalmas a családi gazdaságok átörökítésére. Meg kell jegyezni, hogy a válások túlnyomó többsége a városi lakosság körében történik. Ez azonban a tendencián nem változtat, legfeljebb késlelteti kissé a folyamatot. Ezen problémakör gyökerének feltárása további vizsgálatokat indokol.

Kísérletet tettem arra, hogy tisztázzam a családi gazdálkodás definícióját. Szakirodalmi forrásokra és saját kutatásaimra alapozva megalkottam a családi gazdaság és a családi gazdálkodás új fogalmát. *Eszerint saját megfogalmazásomban a **családi gazdaság** olyan mezőgazdasági termelésre szakosodott vállalkozás, amelyben a családi tőke, tulajdon, irányítás és munkaerő felhasználás dominál. Ideális esetben a gazdaság generációról generációra öröklődik és megteremti a család elvárható jövedelmét. Keveredik benne az árutermelés és a megtermelt javak saját fogyasztása. **Családi gazdálkodás** alatt családi gazdasági kereteken belül végzett mezőgazdasági vállalkozási tevékenység értendő.*

Megítélésem szerint a családi gazdaság definiálása még sokáig vita tárgyát fogja képezni a szakemberek körében. Ennek oka a téma összetettségében és a körülmények korszakokon és országokon átívelő változatosságában keresendő.

3.2. Főbb megállapítások a kérdőíves felmérés alapján

Dolgozatom keretei között 198 családi alapon működő gazdaság gazdálkodási adataira és életminőségére irányuló kérdőíves felmérés adatainak elemzésére is vállalkoztam.

A kérdőíves felmérésen alapuló vizsgálatom tárgyát képezi:

- a gazdaságok erőforrás-ellátottságának (termőföld, tőke, munkaerő) felmérése, azaz, hogy rendelkezésükre állnak-e a megfelelő termelési alapok,
- a földhasználatra, a növénytermesztésre és állattartásra vonatkozó adatok (hozamok, értékesített mennyiségek, értékesítési árak) értékelő elemzése,
- hitelekhez való hozzájutás vizsgálata,
- az önálló pályázat készítésének képessége, a szükséges ismeretek megléte,
- informáltság, azaz a gazdák mennyire követik a mezőgazdaság fejlődését, részt vesznek-e a számukra szervezett tájékoztatókon, termékbemutatókon (vetőmag, műtrágya, növényvédő szerek), egyéb szakmai programokon,
- a vállalkozások jövedelmezősége, valamint annak vizsgálata, hogy a háztartások jövedelemszerkezetében mekkora arányt képvisel a mezőgazdasági termelésből származó jövedelem,
- a gazdálkodó család összetétele, az általános életminőség alakulása, vagyis milyen megélhetést biztosít a gazdák és családjaik számára a mezőgazdasági termelés, illetve ez az életforma.

2. táblázat: A mintában szereplő gazdaságok jogállása

A gazdaság jogállása	A gazdaságok száma	Ebből főfoglalkozású
Családi gazdálkodó	52	41
Őstermelő	106	76
Egyéni vállalkozó	40	13
Összesen:	198	130

Forrás: Saját adatgyűjtés, 2006

A vizsgáltak körében végzett felmérés eredményei szerint a gazdálkodók többsége főfoglalkozásuként folytat mezőgazdasági termelő tevékenységet, nem jellemző állandó alkalmazott foglalkoztatása, bár méretüknél fogva általában nincs is rá szükségük. Tanulmányozva a növénytermesztésre és állattenyésztésre vonatkozó adatokat azt tapasztaltam, hogy rendkívül széles intervallumban mozognak mind a termésátlagok, mind pedig az értékesítési árak. Mivel a gazdaságok mindegyike egy jól körülhatárolható földrajzi egységben található, azt gondolom, hogy az eltérések okát nem a természeti adottságok különbözőségében, hanem a termelés színvonalában kell keresni, melyet többek között a termelőeszközökkel való ellátottság, a szakképzettség, tájékozottság, a gazdaságok fejlesztésének lehetősége határoz meg. Az értékesítési árakban tapasztalt eltérések azonban elgondolkodtatóak, mivel a gazdaságok azonos kistérségében helyezkednek el. Az eltérések leggyakoribb oka, hogy a gazdaságok jelentős része közvetlenül „háztól értékesít” – természetesen ez nem jelenik meg számlákon, vagy pénzügyi átutalásokon, és általában ennek nincsen nyoma semmilyen kimutatásban - melynek az árszínvonala eltér a piaci alapú értékesítéstől. Láthattuk, hogy ezek tekintetében elég heterogén a felmért minta összetétele, és a gazdák többségének számottevő lemaradása van minden felsorolt területen.

A gazdák és családjuk döntő többségének megélhetésében jelentős szerepet játszik a gazdálkodásból származó jövedelem, de ahogyan az a későbbi számítások során beigazolódott, elenyésző azon gazdaságok száma, ahol pusztán a mezőgazdaságból származó jövedelem biztosítja a család megélhetését, a legtöbbször csak kiegészítő szereppel bír, illetve az élelmiszer-kiadásokat hivatott csökkenteni. A vizsgáltak körében ez utóbbi csak részben igaz, mert általában elmondható, hogy a csak növénytermesztéssel foglalkozó gazdák teljes egészében értékesítik terményeiket (kivétel a saját fogyasztású zöldség és gyümölcs), a vegyes profilúak meg általában csak éppen annyi termőterülettel rendelkeznek, amennyi az állataik szükségleteit kielégítik, viszont az állattartók jelentősen tudják csökkenteni élelmiszer-kiadásukat (hús, tej).

Megítélésem szerint ezeket az olykor kevésbé jól működő, szociális szempontból jelentőséggel bíró gazdaságokat át kell segíteni a nehézségeken, hosszabb távon is helyet kell biztosítani számukra a magyar mezőgazdaságban, különösen a halmozottan hátrányos helyzetű térségekben. Ezek a gazdaságok nem képesek helytállni a versenyszférában, de nem is ez az elsődleges funkciójuk. Ennek ellenére életképességről még mindig beszélhetünk, hisz nem lehetetlen, hogy egy egész család megéljen a mezőgazdasági

termelő tevékenység jövedelméből, de ehhez szükség van a szakmai elhivatottság és szakértelem mellett a támogatásukra, és a mezőgazdaságból élők méltányos jövedelmének biztosítására.

Megállapítható, hogy a jövőben koncentrálni kell a mezőgazdasági erőforrások racionális használatára, az emberek gondolkodásmódjának formálására és a vidéken élők széleskörű tájékoztatására. Meg kell teremteni a lehetőséget a vidéki emberek számára, hogy azzal foglalkozhassanak, amihez értenek, amit szeretnek, és abból meg is tudjanak élni.

3.3. Főbb megállapítások a modellszámítások alapján

A továbbiakban a családi gazdaságok eltartó-képességét vizsgáló modellt, és az ahhoz kapcsolódó számítások eredményeit, és az azokból levonható következtetéseket ismertetem.

A modellszámításokhoz célul tűztem ki, hogy meghatározzam adott méretű és összetételű, részben vagy egészben mezőgazdaságból élő család éves elvárható jövedelmének nagyságát, illetve azt, hogy ezen jövedelemigényt mekkora gazdaságban történő gazdálkodás mellett tudja kielégíteni. A modell megalapozásához értelmeztem az alábbi fogalmakat:

A létminimum

A **létminimum** olyan értékösszeg, amely a folyamatos életvitellel kapcsolatos igen szerény – a társadalom adott fejlettségi szintjén konvencionálisan alapvetőnek minősülő – szükségletek még éppen elfogadható szintjét számszerűsíti.

A minimálbér

A **minimálbér** a kötelezően alkalmazandó legkisebb munkabér. Összegét a kormány évente állapítja meg. Személyi alapbérként, illetve teljesítménybérként - a meghatározott feltételeknek megfelelően - legalább a minimálbér jár. A minimálbér 2006-ban havibér alkalmazáskor 62 500 forint/hó, időbér alkalmazásakor 360 forint/óra.

Az átlagjövedelem, átlagkereset

Átlagkeresetként az átlagszámítás alapjául szolgáló időszakra kifizetett munkabér időarányosan számított átlaga jár. Az átlagkereset-számítás alapjául az utolsó négy negyedévre kifizetett munkabérek szolgálnak. Amennyiben a munkavállaló munkaviszonya ennél rövidebb, az átlagkeresete számításakor a nála számításba vehető

negyedév(ek), ennek hiányában az utolsó hónap(ok)ra kifizetett munkabért kell figyelembe venni. Amennyiben a munkavállalónak a munkáltatónál fennálló munkaviszonya egy hónapnál rövidebb, átlagkeresetként a távolléti díjával azonos összeg fizetendő. Amennyiben a munkaviszonyra vonatkozó szabály fizetési kötelezettség megállapításánál havi átlagkereset alkalmazását írja elő, akkor egyhavi átlagkereseten a munkavállaló egynapi átlagkeresetének a huszonkétszerese értendő. Órabér esetén az egynapi átlagkereset az egy órára megállapított átlagkereset és a munkavállaló napi teljes munkaidejének a szorzata.

Az elvárható jövedelem

Az **elvárható jövedelmet** több helyen is említik a szakirodalomban és politikai nyilatkozatokban, ám annak meghatározását, kiszámításának módját senki sem részletezi.

Megítélésem szerint a családi gazdaság elvárható jövedelmének meghatározásakor együttesen kell kezelni a gazdaság és a család jövedelemigényét.

*Egy családi gazdaságtól **elvárható jövedelem** az az összeg, ami a gazdaság tárgyévi összes bevételből minden költség fedezése, valamint a rendszeres felújítási, karbantartási igények kielégítése után a család számára megmarad arra, hogy átlagos módon biztosítani tudja szükségleteinek kielégítését, és emellett lehetőséget teremt felhalmozásra is. Ennek konkrét mértékét mindig az adott időszakra és adott térségre lehet csak meghatározni.*

A modellben – a saját felmérésem eredményeit is figyelembe véve – a nyíregyházi kistérségre vonatkoztatva az egyszerűség és az összevethetőség érdekében a 2005 és 2006 évi létminimum érték 180%-át tekintetem elvárható jövedelemnek. Ezt az arányt a megkérdezett gazdák által a családjá megélhetéséhez szükséges havi összes nettó jövedelmet firtató kérdésre adott válaszainak átlagolásával, becsléssel állapítottam meg.

3. táblázat: Elvárható jövedelem különböző háztartástípusokban 2005 és 2006 évben

Háztartástípus	2005	2006
<i>Aktív korúak háztartásai</i>		
1 felnőtt	1 189 429	1 234 627
1 felnőtt 1 gyermekkel	1 962 567	2 037 145
1 felnőtt 2 gyermekkel	2 557 271	2 654 446
2 felnőtt	2 081 495	2 160 590
2 felnőtt 1 gyermekkel	2 854 633	2 963 110
2 felnőtt 2 gyermekkel	3 449 336	3 580 411
2 felnőtt 3 gyermekkel	3 925 112	4 074 266
2 felnőtt 4 gyermekkel	4 400 887	4 568 121
3 felnőtt	2 973 582	3 086 579
3 felnőtt 1 gyermekkel	3 746 698	3 889 073
3 felnőtt 2 gyermekkel	4 341 424	4 506 397
3 felnőtt 3 gyermekkel	4 817 178	5 000 231
3 felnőtt 4 gyermekkel	5 292 954	5 494 086
<i>Nyugdíjas korúak háztartásai</i>		
1 személy	1 070 478	1 111 156
2 személy	1 024 232	1 913 675
3 személy	2 616 734	2 716 169

Forrás: Saját számítás, 2006

Az elvárható jövedelem biztosításának kérdése összefüggésbe hozható az életképességgel és a versenyképességgel.

Családi fedezet

Családi fedezet alatt az adott évben a családnak összességében rendelkezésre álló, elkölthető, szabad pénzeszközeit értem, a korábbi évek megtakarításai és a felvett hitelek nélkül.

A családi fedezet kalkuláció matematikai leírását az alábbiakban adom meg 2006-ra vonatkoztatva:

Az alkalmazott jelölések 2006-ra vonatkozóan

I_{B1} : Az egyik szülő éves bruttó jövedelme

I_{N1} : Az egyik szülő éves nettó jövedelme

I_{B2} : Az másik szülő éves bruttó jövedelme

I_{N2} : Az másik szülő éves nettó jövedelme

T_{szj} : Személyi jövedelemadó

J_{ny} : Nyugdíj járulék összesen (magán nyugdíjpénztárnak utalandó járulékkal együtt) (8,5%)

J_{eb} : Egészségbiztosítási járulék (4%)

J_{mv} : Munkavállalói járulék (1%)

C : Gyerekek száma

O : Egyéb beszámítható személyek száma, aki után családi pótlék nem adható

P_i : Egy gyermek után kapható családi pótlék összege i fő eltartott gyermek esetén

I_{csp} : Családi pótlék összesen

A_i : Családi adókedvezmény összege egy gyermekre i fő eltartott gyermek esetén

I_{csak} : Családi adókedvezmény összesen

I : A teljes családi jövedelem csak a keresetükből élőkénél

A számítás menete 2006-os adatok alapján:

Nettó jövedelem számítása:

$$I_N = I_B - T_{szj} - J_{ny} - J_{eb} - J_{mv}$$

Ebből:

$$T_{szj} = I_{B(0-15500000)} \cdot 18\% + I_{B(1550000-)} \cdot 36\%$$

$$J_{ny} = I_B \cdot (0,5\% + 8,0\%)$$

$$J_{eb} = I_B \cdot 4\%$$

$$J_{mv} = I_B \cdot 1\%$$

Így visszahelyettesítve:

$$I_N = I_B - I_{B(0-15500000)} \cdot 18\% + I_{B(1550000-)} \cdot 36\% - I_B \cdot (0,5\% + 8,0\%) - I_B \cdot 4\% - I_B \cdot 1\%$$

$$I_N = I_B - I_{B(0-15500000)} \cdot 18\% + I_{B(1550000-)} \cdot 36\% - I_B \cdot 13,5\%$$

$$I_N = I_B - I_{B(0-15500000)} \cdot 31,5\% + I_{B(1550000-)} \cdot 49,5\%$$

Családi pótlékból származó jövedelem:

$$I_{csp} = C \cdot P_{c+o}$$

$$P_{i, \text{egyedülállószülő}} = \begin{cases} i = 0 \rightarrow 0Ft \\ i = 1 \rightarrow 12000Ft \\ i = 2 \rightarrow 13000Ft \\ i > 2 \rightarrow 15000Ft \end{cases}; P_i = \begin{cases} i = 0 \rightarrow 0Ft \\ i = 1 \rightarrow 11000Ft \\ i = 2 \rightarrow 12000Ft \\ i > 2 \rightarrow 14000Ft \end{cases}$$

Családi adókedvezmény számítása:

$\sigma = 1$, ha több mint 3 gyerek van, egyébként 0.

$$I_{csak} = \max[\min[(1200000Ft + \sigma \cdot 400000Ft + 12 \cdot 4000Ft \cdot C - I_B / 5); (12 \cdot 4000Ft \cdot C)]; 0]$$

Az összes jövedelem:

$$I = I_N + I_{csp} + I_{csak}$$

A gazdaság eltartó-képessége

Az egymással szoros kölcsönhatásban lévő felhasználható jövedelem és az eltartó képesség mérése – a fogalmak komplexitása és a jövedelem források szerinti összetettsége, mérhetősége miatt – igen bonyolult feladat. Az eltartó-képesség jellemezhető egyrészt számszerűsíthető tényezőkkel, másrészt megközelítőleg ugyanilyen jelentőségűek a közvetett, a „közérzetet” befolyásoló hatások is. Az egyéni gazdaságok bruttó jövedelemérdekeltsége miatt gondot jelent, és csak különféle kalkulációkkal oldható meg a munkajövedelem, munkaerő csoportok (családi és idegen munkaerő) szerinti meghatározása.

A gazdaság (a család) jövedelme két forrásból, a mezőgazdasági (on-farm) tevékenységek eredményéből, illetve a gazdaságon kívülről, nem a mezőgazdasághoz kötődő (off-farm) munkavégzésből, bevételből származik. A mezőgazdasági termelésből származó jövedelemrész, a gazdálkodás piacon realizált árbevételén túl tartalmazza az agrár-költségvetési juttatásokat (támogatásokat) és az egyéb bevételeket is. A nem mezőgazdasági eredetű jövedelemrész pedig a gazdaságon kívüli munkavégzés béréből, a tőke-jövedelmekből, a beruházások hozadékából, szociális juttatásokból, valamint egyéb jövedelmekből tevődik össze.

Egy családi gazdaság (háztartás) jövedelemtermelő képességét befolyásoló tényezőket a 4. táblázatban rendszerezem.

Ezen tényezők minősége, rendelkezésre állása és változása eltérő mértékben van hatással egy családi gazdaság jövedelemtermelő- illetve eltartó-képességére.

4. táblázat: Családi gazdaság (háztartás) jövedelemtermelő képességét befolyásoló tényezők

On-farm jövedelmet befolyásoló tényezők	Off-farm jövedelmet befolyásoló tényezők
Gazdaság mérete	A családtagok száma
Saját és bérelt területek aránya	Aktív korúak és inaktívak aránya
A termőföld aranykorona értéke	A munkahellyel rendelkezők száma
Termelési irány	A munkavállalók végzettsége
Földrajzi elhelyezkedés	Bérek nagysága
Rendelkezésre álló tőke nagysága, likviditása	Tőkejövedelmek nagysága
A gazda szaktudása, tapasztaltsága	Kockázatvállalási hajlandóság
Munkaerő mennyisége, minősége	Beruházások hozadéka
Inputok ára	Szociális juttatások
Piaci árak, értékesítési csatornák	Adótörvények
Adótörvények	Egyéb tényezők
Agrártámogatások	
Egyéb tényezők	

Forrás: Saját szerkesztés

A modellszámítások során külön-külön és együttesen vizsgáltam az elvárható jövedelem és a létminimum viszonyát a gazdaság off-farm és on-farm jövedelmével az alábbi kilenc családtípusban:

5. táblázat: A modellben vizsgált családtípusok

kód	Családtípus	Jövedelem forrása
AAA	2 felnőtt gyerekek nélkül	jövedelem csak mezőgazdaságból
AAB	2 felnőtt gyerekek nélkül	egy kereső egyéb munkahelyen
AAC	2 felnőtt gyerekek nélkül	két kereső egyéb munkahelyen
ABA	2 felnőtt 1 gyerekekkel	jövedelem csak mezőgazdaságból
ABB	2 felnőtt 1 gyerekekkel	egy kereső egyéb munkahelyen
ABC	2 felnőtt 1 gyerekekkel	két kereső egyéb munkahelyen
ACA	2 felnőtt 2 gyerekekkel	jövedelem csak mezőgazdaságból
ACB	2 felnőtt 2 gyerekekkel	egy kereső egyéb munkahelyen
ACC	2 felnőtt 2 gyerekekkel	két kereső egyéb munkahelyen

Forrás: Saját összeállítás, 2006

A modellben a hagyományos értékrendnek megfelelő és a kistérségben nagy százalékban előforduló családtípusokat szerepeltetem. A saját kérdőíves felmérésben a válaszadók 61%-a a modellben vizsgált három családtípusba sorolható.

Az off-farm jövedelem vizsgálata során megállapítottam a vizsgált családtípusokra a létminimum, illetve az elvárható jövedelem biztosításához szükséges bruttó bért.

6. táblázat: A létminimum és az elvárható jövedelem biztosításához szükséges bruttó bér Ft-ban

	A létminimum biztosításához szükséges bruttó bér (Ft)		Az elvárható jövedelem biztosításához szükséges bruttó bér (Ft)	
	2005	2006	2005	2006
AAB	1 765 744	1 824 412	3 672 000	3 727 000
AAC	1 688 154	1 752 304	3 054 000	3 009 000
ABB	2 440 427	2 445 885	5 057 000	5 053 000
ABC	2 165 850	2 210 470	4 439 000	4 501 000
ACB	2 802 272	2 816 073	5 962 000	5 966 000
ACC	2 422 046	2 483 383	5 344 000	5 414 000

Forrás: Saját számítás, 2006

A 2005. és 2006. évi elvárható jövedelem biztosításához szükséges bruttó bérek összevetése alapján kijelenthető, hogy azok 2006-ra nem az inflációnak megfelelően változtak. Az eltérés okai adósávok és a családi kedvezmény mértékének változásában, illetve a családi pótlék összegének növekedésében keresendők.

Látható, hogy az 1 gyerekes háztartásoknak az elvárható jövedelemszint biztosításához egy kereső esetén 35-38%-kal, két kereső esetén pedig 45-50%-kal magasabb bruttó bérjövdelemre van szüksége, mint a gyermektelen pároknak. A második gyerek vállalása pedig további 18%-os, illetve 20%-os bértöbbletet igényel. Ezeket az arányokat a családtámogatások összegének figyelembevételével kaptam. Megállapítható, hogy a második gyerek vállalásának többletterhe mintegy fele az elsőnek. Az, hogy ennek ellenére mégis egyre kevesebben vállalnak 2 gyereket, – egyéb tényezőket is megengedve – az átlagbér színvonalára vezethető vissza, hiszen a jelenleg mintegy 2 000 000 Ft-ra becsülhető éves átlagbér még az 1 gyerekes családok elvárható jövedelemigényét sem fedezi.

Vizsgáltam az elvárható jövedelmi szinthez szükséges on-farm jövedelem nagyságát különböző bruttó bérek mellett.

Az on-farm jövedelem vizsgálata során először a kérdőíves felmérésben vizsgált gazdaságokban leggyakrabban előforduló hat ágazat SFH értékének jövedelemtartalmát állapítottam meg, feltételezve, hogy annak aránya 40%. Az ágazatok jövedelemtermelő képességét az AKI által a tesztüzemi rendszer adatai szerint kalkulált SFH értékek alapján határoztam meg. Majd meghatároztam az elvárható jövedelem eléréséhez szükséges üzemméretet különböző családtípusok esetén. Az üzemméreteket EUME-ben is megadtam.

Az elvárható jövedelmi szint biztosításához szükséges üzemméreteket az SFH érték különböző feltételezett jövedelemtartalmak szerinti bontásában is meghatároztam.

7. táblázat: Az elvárható jövedelmi szint biztosításához szükséges üzemméretek EUME-ben, családtípusonként, 2006-ban

Családtípus	Elvárható Jövedelem	Jövedelem az üzemi SFH érték százalékában				
		100%	80%	60%	40%	20%
<i>Aktív korúak háztartásai</i>						
1 felnőtt	1 234 627	4,0	4,9	6,6	9,9	19,8
1 felnőtt 1 gyermekkel	2 037 145	6,5	8,2	10,9	16,3	32,6
1 felnőtt 2 gyermekkel	2 654 446	8,5	10,6	14,2	21,3	42,5
2 felnőtt	2 160 590	6,9	8,7	11,5	17,3	34,6
2 felnőtt 1 gyermekkel	2 963 110	9,5	11,9	15,8	23,7	47,5
2 felnőtt 2 gyermekkel	3 580 411	11,5	14,3	19,1	28,7	57,4
2 felnőtt 3 gyermekkel	4 074 266	13,1	16,3	21,8	32,6	65,3
2 felnőtt 4 gyermekkel	4 568 121	14,6	18,3	24,4	36,6	73,2
3 felnőtt	3 086 579	9,9	12,4	16,5	24,7	49,5
3 felnőtt 1 gyermekkel	3 889 073	12,5	15,6	20,8	31,2	62,3
3 felnőtt 2 gyermekkel	4 506 397	14,4	18,1	24,1	36,1	72,2
3 felnőtt 3 gyermekkel	5 000 231	16,0	20,0	26,7	40,1	80,1
3 felnőtt 4 gyermekkel	5 494 086	17,6	22,0	29,3	44,0	88,0
<i>Nyugdíjas korúak háztartásai</i>						
1 nyugdíjas	1 111 156	3,6	4,5	5,9	8,9	17,8
2 nyugdíjas	1 913 675	6,1	7,7	10,2	15,3	30,7
2 nyugdíjas	2 716 169	8,7	10,9	14,5	21,8	43,5

Forrás: Saját számítás, 2006

Az EUME-ben meghatározott üzemméreteket összevettem az életképesség kritériumaként meghatározott 5 EUME mérettel. Az összevetés alapján megállapítottam, hogy az elvárható jövedelemszintet egy tetszőleges ágazatban, vagy ágazatokban érdekelt, 5 EUME méretű gazdaság a legalább két tagú családok számára **biztosan nem** tudja megteremteni, ha a családnak kizárólag a mezőgazdaságból van jövedelme. Egy felnőtt részére akkor biztosítja, ha az SFH értéknek legalább 79%-a, egy nyugdíjas számára pedig akkor, ha 71%-a a jövedelemtartalom.

Feltételezve, hogy az SFH érték 50%-át nem haladja meg annak jövedelemtartalma kijelentettem, hogy az elvárható jövedelemszintet egy tetszőleges ágazatban, vagy ágazatokban érdekelt, 5 EUME méretű gazdaság **nagy valószínűséggel nem** tudja biztosítani.

Meghatároztam a létminimum biztosításához szükséges üzemméreteket is az SFH érték különböző feltételezett jövedelemtartalmak szerinti bontásában.

Ez alapján kijelentettem, hogy az 5 EUME méretű gazdaság csak az egy vagy két felnőttből, 1 felnőttből és gyerekekből álló családok, illetve a nyugdíjas(ok) háztartásai részére feltételesen biztosíthatja a létminimumot.

Ebből következően egy tetszőleges ágazatban, vagy ágazatokban érdekelt, 5 EUME méretű gazdaság a legalább két felnőttből álló és legalább három tagú családok számára **biztosan nem** tudja megteremteni még a létminimumon való megélhetési szintet sem, ha a családnak kizárólag a mezőgazdaságból van jövedelme.

Elfogadva azt, hogy az SFH érték 50%-nál magasabb jövedelemtartalma irreális, **nagy valószínűséggel** kijelenthető, hogy a létminimumot egy tetszőleges ágazatban, vagy ágazatokban érdekelt, 5 EUME méretű gazdaság legfeljebb 1 felnőtt vagy 1 nyugdíjas számára képes biztosítani.

Az off-farm és on-farm jövedelem együttes vizsgálata során egy négytagú család (2 felnőtt, 2 gyerek) példáján keresztül elemeztem azt az esetet, ha az egyik családtag rendelkezik mezőgazdaságon kívüli (off-farm) jövedelemmel. A kereső családtag munkabérét havi 130 ezer Ft/hó értékkel vettem figyelembe. Ezzel igazoltam azt, hogy amennyiben legalább 1 családtag munkabérrel rendelkezik, jelentősen csökken az a gazdasági méret – 130eFt-os havi bér mellett átlagosan mintegy 18%-kal –, amely képes biztosítani a család elvárható jövedelmét.

Végezetül három gazdaság adatai alapján különböző vetésszerkezetek mentén mutattam be a családok jövedelmének alakulását és viszonyát a létminimumhoz és elvárható jövedelemhez.

Meg kell jegyezni, hogy a modellszámítások során nem vettem figyelembe a családi gazdaságok, illetve őstermelők adókötelezettségét. Ennek figyelembevételével a téma tovább árnyalható.

A modellszámításokkal megpróbáltam szemléltetni, hogy milyen ágazati méretekkel biztosítható a gazdálkodó család számára az elvárható jövedelem és a létminimum. Az eredményeket összehasonlítva az általam vizsgált gazdaságokkal, azt állapítottam meg, hogy a gazdák többsége külső jövedelemforrás nélkül esetleg a létminimum szintjén tudna megélni. Ezek között a gazdaságok között található meg azok az ún. „kényszergazdaságok”, amelyek egyéb lehetőség hiányában folytatnak termelést.

A modellszámításokkal igazoltam azt a hipotézist, miszerint az AVOP keretében a gazdasági életképesség kritériumaként meghatározott 5 EUME gazdasági méret kizárólag a gazdálkodásból származó jövedelem esetén nem fedezi egy családi gazdaság elvárható jövedelmét, elfogadva azt, hogy az egyedül élők háztartása nem tekinthető családnak.

Modellszámításaimmal alátámasztva kijelentem, hogy az életképesség kritériumának általánosítása nem helyénvaló a gazdálkodó családok különböző mérete és összetétele miatt. Javaslom az életképesség kritériumának differenciálását különböző méretű és összetételű családtípusok esetére.

Összegezve azt állapíthatjuk meg, hogy az életképes, vagy megfelelő megélhetést biztosító gazdaság méretének meghatározása rendkívül problematikus, és nem hagyható figyelmen kívül a háztartás összetétele, és a mezőgazdaságon kívüli jövedelem sem.

4. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Szakirodalmi forrásokra támaszkodva áttekintettem Magyarország agrártársadalmának fejlődését a XIX. század közepétől napjainkig, a családi gazdálkodás kialakulásának szemszögéből. Megállapítottam, hogy *a családi gazdaságoknak a mai napig létjogosultsága van a mezőgazdaság szervezetében.*
2. Szakirodalmi forrásokra és saját kutatásaimra alapozva megalkottam a családi gazdaság és a családi gazdálkodás új fogalmát. Eszerint saját megfogalmazásomban *a családi gazdaság olyan mezőgazdasági termelésre szakosodott vállalkozás, amelyben a családi tőke, tulajdon, irányítás és munkaerő felhasználás dominál. Ideális esetben a gazdaság generációról generációra öröklődik és megteremti a család elvárható jövedelmét. Keveredik benne az árutermelés és a megtermelt javak saját fogyasztása. Családi gazdálkodás alatt családi gazdasági kereteken belül végzett mezőgazdasági vállalkozási tevékenység értendő.*
3. **Családi fedezet kalkulációs modellt** dolgoztam ki, amelynek segítségével különböző paraméterek alapján becsülhető a családok által adott évben rendelkezésre álló nettó jövedelem mennyisége 2005 és 2006 évekre vonatkozóan.
4. Rámutattam arra, hogy a szakirodalomban nem lelhető fel az elvárható jövedelem fogalmi meghatározása és számításának módja. *Megalkottam az elvárható jövedelem definícióját.* Eszerint egy családi gazdaságtól **elvárható jövedelem** az az összeg, ami a gazdaság tárgyevi összes bevételből minden költség fedezése, valamint a rendszeres felújítási, karbantartási igények kielégítése után a család számára megmarad arra, hogy átlagos módon biztosítani tudja szükségleteinek kielégítését, és emellett lehetőséget teremt felhalmozásra is. Ennek konkrét mértékét mindig az adott időszakra és adott térségre lehet csak meghatározni. A vizsgált nyíregyházi kistérségre vonatkozóan ennek mértékét a különböző családtípusokra a létminimum 180%-ában határoztam meg.
5. *Modellszámításokkal igazoltam azt a hipotézist, miszerint az AVOP keretében a gazdasági életképesség kritériumaként meghatározott 5 EUME gazdasági méret kizárólag a gazdálkodásból származó jövedelem esetén nem fedezi egy családi gazdaság elvárható jövedelmét, elfogadva azt, hogy az egyedül élők háztartása nem tekinthető családnak.*

6. Modellszámításaimmal alátámasztva kijelentettem, hogy *az életképesség kritériumának általánosítása nem helyénvaló a gazdálkodó családok különböző mérete és összetétele miatt. Javasoltam az életképesség kritériumának differenciálását különböző méretű és összetételű családtípusok esetére.*

5. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGA

Dolgozatommal hozzá kívánok járulni a családi gazdaságok múltjának, jelenének tudományos igényű megismeréséhez és a jövőjük kedvező alakulásához.

A kutatómunkám során felhalmozott ismeretanyag, az összeállított modell és az adatbázisok a felsőoktatás különböző szakterületein és szintjein alkalmazhatóak, azok a hallgatók elméleti és gyakorlati képzése során felhasználhatóak, illetve alapjául szolgálhatnak további gazdasági és társadalomtudományi elemzések, kutatások számára. A vizsgálataimat a továbbiakban is folytatni kívánom.

6. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Könyv, könyvrészlet:

1. Bai A. – Ertsey I. – Felföldi J. – Fenyves V. – Gályász J. – Grasselli N. – Kotormán A. – Nábrádi A. – **Nagy A.** – Posta L. (szerk.: Ertsey I. – Nábrádi A.): Általános vállalkozási alapok, Campus Kiadó, Debrecen, 2003. ISBN 963 86424 0 8
2. **Nagy A.** – Darabos É. – Kondorosi F.-né – Koch K. – Orbán I. – Rózsa A. – Grasselli N. – Kozár L. – Kárpáti L. (szerk.: Darabos É. – Grasselli N.): Vállalkozások finanszírozása, Campus Kiadó, Debrecen, 2003. ISBN 963 86424 1 6
3. **Nagy A.**: A birtokstruktúra változásának hatása a családi gazdálkodásra. In.: A mezőgazdaság tőkeszükséglete és hatékonysága. Debrecen, 2005. p.: 192-198. ISBN 963 472 896 0
4. Apáti F. – Felföldi J. – Grasselli N. – Lapis M. – Nábrádi A. – **Nagy A.** – Popovics P. – Szöllősi L. – Szűcs I. (szerk.: Szűcs I.): A szarvasmarha-ágazat gazdasági, szervezési és piaci kérdései, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2005. ISBN 963 9553 41 7
5. Szűcs I. – Grasselli N. – Bács Z. – Fenyves V. – **Nagy A.** (szerk.: Szűcs I.): Projektmenedzsment, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2005. ISBN 963 9553 60 3
6. Bács Z. – Fenyves V. – Katonáné K. J. – **Nagy A.** – Nábrádi A. – Popovics P.: (szerk.: Nábrádi A. – Nagy A.): Vállalkozások működése az Európai Unióban, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2005. ISBN 963 9553 63 8
7. Bács Z. – Boros A. – Darabos É. – Ertsey I. – Fenyves V. – Galicz K. – Grasselli N. – Herczeg A. – Jacsmenik Gy. – Kárpáti L. – Kondorosi F.-né – Koch K. – Kotormán A. – Kozár L. – **Nagy A.** – Orbán I. – Rózsa A. – Tábori M.: (szerk.: Bács Z. – Fenyves V.): Vállalkozások pénzügyei és elszámolása, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2005. ISBN 963 9553 64 6

Egyetemi jegyzet:

8. Bai. A. – Balogh P. – Bálintné Mezei I. – Buzás F. – Horváth J. – Koch K. – **Nagy A.** – Nábrádi A. – Nemessályi Zs. – Pfau E. – Posta L. – Supp Gy. – Szabó B. – Szűcs I., szerk.: Posta L.: Vállalati tervezés. gyakorlati jegyzet, DE ATC AVK, Vállalatgazdaságtani Tanszék, 2002
9. Bainé Sz. B. – Bai A. – Grasselli N. – Kormosné K. K. – **Nagy A.** – Pető K. – Székelyhidi T. – Tikász I. (szerk.: Bainé Sz. B.): Vidéki gazdaságok ökonómiája. gyakorlati jegyzet, DE ATC AVK, Debrecen, 2005. p.:125-140.

Idegen nyelvű tudományos folyóirat:

10. **Nagy A.**: Wettbewerbsfähigkeit der Familienbetriebe in Ungarn. In.: Discussion paper No. 64 – Beiträge des 2. Doktorandenworkshops zur Agrarentwicklung in Mittel- und Osteuropa 2004 Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe, Halle, 2004. 40-43. p., ISSN 1438-2172

Magyar nyelvű tudományos folyóirat idegen nyelvű összefoglalóval:

11. **Nagy A.:** A versenyképes családi gazdaságok működési feltételeinek elemzése. In.: Agrártudományi közlemények (Acta Agraria Debreceniensis) Különszám, 2002. 77-80. p.

Lektorált, idegen nyelvű konferencia előadások:

12. **Nagy A.:** Situationsanalyse der Familienbetriebe in Pocsaj. In.: 2nd International Conference for Young Researchers of Economics, Volume II. Gödöllő, 2002. 209 – 216. p.
13. **Nagy A.:** Über die Bio-Familienbetriebe in Österreich. In.: IX Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos napok, Versenyképesség és jövedelmezőség a többfunkciós mezőgazdaságban, Gyöngyös, 2004. p.: 237.
14. **Bács Z. – Nagy A. – Orbán I.:** Questions about profitability analysis of the hungarian family farm businesses In.: Sustain Life Secure Survival II., Socially and Environmentally Responsible Agribusiness, Prague, 2004.
15. **Nagy A.:** The expected income of different family types. “Natural resources and sustainable development” International scientific symposium, 10-11 Oktober, 2006, Oradea, 2006 (megjelenés alatt)

Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások:

16. **Nagy A.:** A családi gazdaságok szervezeti keretei a mezőgazdaságban. In.: XXV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Agrártudományi Szekció Előadásainak Összefoglalói, Sopron, 2001. p.: 41
17. **Nagy A.:** A családi gazdálkodásra való áttérés ökonómiai elemzése. In.: Innováció, a tudomány és a gyakorlat egysége az ezredforduló agráriumában, Debrecen, 2002. p.: 62-66.
18. **Nagy A.:** A pocsaji családi gazdaságok főbb jellemzői. In.: EU konform mezőgazdaság és élelmiszerbiztonság, Debrecen, 2002. 412 – 417. p.
19. **Nagy A.:** Egyes Hajdú-Bihar megyei családi gazdaságok összehasonlító elemzése. In.: Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén (AVA), Debrecen, 2003. 127. p. ISBN 963 472 721 2
20. **Nagy A. – Grasselli N.:** Családi gazdálkodók közös marketing stratégiája a PLENUM vidékfejlesztési program keretében. In.: „Marketing Oktatók Klubjának Konferenciája MOK-KA” konferencia CD-kiadványa, Debrecen, 2003.
21. **Nagy A. – Szöllősi L.:** Tejtermelő családi gazdaságok életképes méretének vizsgálata. In.: Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika (AVA 2), Debrecen, 2005.

Poszterek:

22. **Nagy A.:** A családi gazdálkodás története és feltételrendszere. In.: VIII: Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos napok, A mezőgazdasági termelés és erőforrás hasznosítás ökonómiája, 3. kötet, Gyöngyös, 2002. 7-12. p.

23. **Nagy A.**: A családi gazdaságok által igénybe vehető támogatások és hitelek. In.: XLIV. Georgikon Napok, Stabilitás és intézményrendszer az agrárgazdaságban, CD kiadvány, Keszthely, 2002.
24. **Nagy A.**: Családi gazdálkodók regisztrációs kötelezettségei az EU támogatások igénybevételéhez. In.: IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos napok, Versenyképesség és jövedelmezőség a többfunkciós mezőgazdaságban, Gyöngyös, 2004. 328. p.

Nem lektorált/ismeretterjesztő cikkek:

25. Grasselli N. – Koch K. – **Nagy A.**: Az Európai politika jövője. In.: Magyar Mezőgazdaság 2002/48. 7. p.
26. **Nagy A.** – Zsom E.: Előregedés, elnöiesedés? In.: Magyar Mezőgazdaság 2003/18. 9. p.

Kutatási jelentések:

27. Nábrádi A. – Apáti F. – Felföldi J. – Szűcs I. – **Nagy A.** – Grasselli N. Lapis M. – Koch K. – Borsos J. – Kvancz J. – Petrilla G. – Bilanics Á.: „Agrár vállalkozások versenyképességének agroökonómiai elemzése az EU támogatási rendszerében”. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium KF-34090/2003, Budapest, 2004. (Témavezető: Dr. Nábrádi András) *(kutatási jelentés)*
28. Felföldi J. – Apáti F. – Koch K. – Lapis M. – Szűcs I. – Grasselli N. – **Nagy A.** – Mártonffy B. – Lux R. – Fodor Z. – Medina V.: A gazdálkodási mód, a termelői szerveződés és a versenyképesség összefüggései az Észak-Alföld régió zöldség- és gyümölcsstermesztésében. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium KF-34135/2003, Budapest, 2004. (Témavezető: Dr. Felföldi János) *(kutatási jelentés)*

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönetemet fejezem ki szüleimnek és nagyszüleimnek, akik már kisgyermek koromban megszerettették velem a gazdálkodást, és példát mutattak a mezőgazdaság iránti elhivatottságból. Köszönöm belém vetett hitüket, és azt, hogy lehetővé tették számomra tanulmányaim folytatását. Dolgozatomat elsősorban nekik ajánlom.

Mérhetetlenül hálás vagyok Feleségemnek és családomnak a türelemért, a megértő támogatásért és biztatásért, valamint a sok lemondásért, ami nélkül ez a dolgozat nem készülhetett volna el.

Külön köszönettel és nagyrabecsüléssel tartozom konzulensemnek, Dr. Nábrádi András Professzor Úrnak a szakmai és emberi segítségért, a folyamatos biztatásért és támogatásért. Kreatív gondolatai, szakmai tudása, kritikus szemlélete és empátiája elengedhetetlen volt munkám során.

Köszönet illeti Dr. Szabó Gábor Professzor Urat, a doktori iskola vezetőjét segítségéért és támogatásáért, pozitív hozzáállásáért.

Tanáraimnak köszönetet mondok az átadott tudásért, és kollégáimnak, barátaimnak a véleményeikért, valamint a kritikus együttműködésért. Önzetlen segítségük, inspiráló tanácsaik, ötleteik, javaslataik nagyban hozzájárultak dolgozatom elkészüléséhez. Külön köszönet Dr. Szűcs Istvánnak a kritikus pillanatokban nyújtott lendületért és szakmai kritikáért.

Opponenseimnek, Dr. Fehér Istvánnak, Dr. Kapronczai Istvánnak és Dr. Nagy Frigyesnek köszönöm az elvégzett munkát, a jobbító szándékú kritikát és a szakmai iránymutatást.

Végezetül köszönöm a segítséget mindazoknak a gazdálkodóknak, akik időt áldoztak a kutatásomhoz szükséges kérdőív kérdéseinek megválaszolására.